

Otizm Spektrum Bozukluğu İletişim ve Dil

Editör: Özlem DİKEN

2. Baskı

Editör: Prof. Dr. Özlem DİKEN

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU: İLETİŞİM VE DİL

ISBN 978-625-7880-82-4

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2022, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. AŞ'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taran-maktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

1. Baskı: Aralık 2020, Ankara
2. Baskı: Ekim 2022, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarım: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Basım AŞ
Saray Mah. 126. Cad. No: 20/A
Kazan/ANKARA
Tel: (0312) 802 00 53-54

Yayıncı Sertifika No: 51818
Matbaa Sertifika No: 49180

İletişim

Macun Mah. 204. Cad. No:141 A/131 Yenimahalle/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50
Dağıtım: 0312 434 54 24
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

ÖN SÖZ

Değerli okuyucu,

Elinizdeki bu kitap Otizm Spektrum Bozukluğu'nun (OSB) tanı kriterlerinden biri olan iletişim ve dil becerilerinde görülen yetersizliklerin/bozuklukların kapsamlı bir şekilde ele alındığı bir kaynaktır. Bu kapsamda kitap, normal dil gelişiminden OSB'nin iletişim ve dil özelliklerine, söz öncesi dönemden sözel dil becerilerine, dil değerlendirmesinden müdahale yaklaşımlarına, sözel davranıştan alternatif ve destekleyici iletişim sistemlerine kadar geniş bir perspektifte OSB'de iletişim ve dil ile ilişkili konuları ele almaktadır. Bu yönüyle ulusal alanyazında eşsiz bir kaynak olma özelliği taşımaktadır. Kitapta ele alınan her konu, alanında uzman yazarlar tarafından kaleme alınarak, akıcı ve anlaşılır bir dille yazılmış olup, okuyucuya daha fazla bilgi için kaynak yönlendirmelerinde bulunarak güncel bilgiyi her yönüyle sunmaktadır.

Kitabın tüm yazarlarına emekleri için teşekkür ediyor, okuyuculara faydalı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Özlem DİKEN

Bölümler ve Yazarları

Editör: Prof. Dr. Özlem DİKEN
ORCID No: 0000-0003-1676-7989

1. Bölüm: Temel Kavramlar: İletişim, Dil ve Konuşma

Dr. Öğr. Üyesi Eren BALO - Anadolu Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-4215-0192

2. Bölüm: 0-6 Yaş Dönemindeki Normal Gelişim Gösteren Çocuklarda Dil Gelişimi

Dr. Öğr. Üyesi Seçil ÇELİK - Anadolu Üniversitesi
ORCID No: 0000-0002-1393-3382

3. Bölüm: Otizm Spektrum Bozukluğunda Söz Öncesi İletişim

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TÖRET - Hacettepe Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-8801-2310
Bilim Uzmanı Arif BABACAN
ORCID No: 0000-0002-1932-6567

4. Bölüm: Otizm Spektrum Bozukluğunda Söz Öncesi İletişimde Değerlendirme ve Müdahale

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan TÖRET - Hacettepe Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-8801-2310
Bilim Uzmanı Arif BABACAN
ORCID No: 0000-0002-1932-6567

5. Bölüm: Otizm Spektrum Bozukluğunda Dil ve İletişim Özellikleri

Doç. Dr. Sunağül SANI-BOZKURT - Anadolu Üniversitesi
ORCID No: 0000-0001-6648-9636

6. Bölüm: Otizm Spektrum Bozukluğunda Dil ve İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi

Doç. Dr. Şaziye SEÇKİN YILMAZ - Maltepe Üniversitesi
ORCID No: 0000-0003-0488-9639

7. Bölüm: Otizm Spektrum Bozukluğu ve Sözel Davranış Yaklaşımı

Arş. Gör. Cem KALAYCI - Anadolu Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-7830-6929

8. Bölüm: Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Yapılandırılmış Yöntemlerle Dil Becerilerinin Kazandırılması

Doç. Dr. Emre ÜNLÜ – İzmir Demokrasi Üniversitesi

ORCID No: 0000-0003-0795-9022

9. Bölüm: Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylere Doğal Dil Öğretim Yaklaşımları ile Dil Becerilerinin Kazandırılması

Dr. Öğr. Üyesi Gözde TOMRİS - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

ORCID No: 0000-0001-9035-9110

10. Bölüm: Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADİS)

Bilim Uzmanı Neslihan CANPOLAT ÇİĞ

ORCID No: 0000-0002-9832-442X

11. Bölüm: Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarla Kullanımı

Bilim Uzmanı Neslihan CANPOLAT ÇİĞ

ORCID No: 0000-0002-9832-442X

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	v

1. BÖLÜM TEMEL KAVRAMLAR: İLETİŞİM, DİL VE KONUŞMA

Giriş.....	2
İletişim.....	2
Dil.....	5
Dilin Özellikleri.....	7
Dilin Bileşenleri.....	9
Biçim.....	10
İçerik (Anlambilgisi /Semantik).....	12
Kullanım (Edimbilim /Pragmatik).....	13
Konuşma.....	14
Konuşmanın Bileşenleri.....	15
Solunum (Respirasyon).....	15
Sesleme (Fonasyon).....	17
Sesletim (Artikülasyon).....	17
Rezonans.....	18
Prozodi.....	19
Özet.....	20
Kaynaklar.....	21

2. BÖLÜM 0-6 YAŞ DÖNEMİNDEKİ NORMAL GELİŞİM GÖSTEREN ÇOCUKLARDA DİL GELİŞİMİ

Giriş: Dil Gelişiminde Temel Beceriler ve Erken Yılların Önemi.....	24
Dil Gelişimiyle İlgili Temel Kuramlar.....	25
Davranışçı Kuram/Yaklaşım.....	26
Biyolojik (Psiko-Linguistik) Kuram.....	28
Bilişsel Gelişim-Zihin ve Dil Kuramı/Yaklaşımı.....	30
Sosyokültürel Kuram/Yaklaşım.....	31
Biyoeolojik Yaklaşım/Kuram.....	34

0-6 Yaş Normal Gelişim Gösteren Çocuklarda Dil Gelişim Dönemleri/Aşamaları..	37
Söz Öncesi/Konuşma Öncesi Dönem (0-12 Ay)	39
Konuşma Dönemi: Sözcük Üretme ve Öğrenme (12-24 Ay)	42
Dilbilgisi Kurallarını Öğrenme/Bu Kurallara Uygun Konuşma Dönemi (2-5 Yaş).....	43
Okul Öncesi Eğitim Dönemi: Sesbilgisel Farkındalık-Erken Okuryazarlık (5-6 Yaş).....	44
Dil Gelişiminin Diğer Gelişim Alanlarıyla İlişkisi.....	51
Dil Gelişimiyle İlgili Yapılan Bilimsel AraştırmalarBize Neler Söylüyor?	52
Özet	53
Kaynaklar.....	54

3. BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA SÖZ ÖNCESİ İLETİŞİM

Giriş.....	58
Söz Öncesi İletişim	58
Otizm Spektrum Bozukluğunda Söz Öncesi İletişim Davranışları	60
Otizm Spektrum Bozukluğunda Jestler.....	60
Otizm Spektrum Bozukluğunda Sesler	67
Otizm Spektrum Bozukluğunda Ortak Dikkat	68
Otizm Spektrum Bozukluğunda Taklit	70
Söz Öncesi Dönemde Otizm Spektrum Bozukluğunda İletişim İşlevleri	71
İletişim İşlevlerinin Gelişimi.....	73
İletişim İşlevlerinin Kategorileri.....	75
Otizm Spektrum Bozukluğunda Söz Öncesi İletişim ile Dil İlişkisi	78
Özet	80
Kaynaklar.....	80

4. BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA SÖZ ÖNCESİ İLETİŞİMDE DEĞERLENDİRME VE MÜDAHALE

Giriş.....	86
Söz Öncesi İletişimin Değerlendirilmesi.....	86
Söz Öncesi Dönemde Müdahale Stratejileri	92
Otizm Spektrum Bozukluğu Gösteren Çocuklarda Söz Öncesi Dönemde Odaklı Sosyal İletişim Müdahale Paketleri	103

Otizm Spektrum Bozukluğunda Söz Öncesi Döneme Yönelik Ebeveyn Merkezli Müdahale Programları	108
Özet	110
Kaynaklar.....	111

5. BÖLÜM OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA DİL VE İLETİŞİM ÖZELLİKLERİ

Giriş.....	116
Otizm Spektrum Bozukluğunda Dil ve İletişim Özellikleri	117
Otizm Spektrum Bozukluğunda Sözel Olmayan İletişim Becerilerinin Gelişim Özellikleri	118
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Göz KONTAĞI	119
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Beden Dili.....	120
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Ortak Dikkat	121
Otizm Spektrum Bozukluğunda Sözel Dil Gelişimi Özellikleri	122
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Dilin İçerik Özellikleri: Anlam Bilgisi	125
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Dilin Biçim Özellikleri: Sesbilgisi, Biçimbilgisi ve Sözdizim	126
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Dilin Kullanım Özellikleri: Pragmatik İşlevi	127
Özet	129
Kaynaklar.....	131

6. BÖLÜM OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞUNDA DİL VE İLETİŞİM BECERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Giriş.....	139
Otizm Spektrum Bozukluğunda Dil ve İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesinin Önemi.....	139
Dil ve İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesinde Kullanılan Yaklaşımlar	140
Standardize Testlerle Değerlendirme.....	141
Ölçüt Bağımlı İşlemlerle Değerlendirme	142
Otantik Değerlendirme	145
Otizm Spektrum Bozukluğunda Söz Öncesi İletişim ve Etkileşim Becerilerinin Değerlendirilmesi.....	148
İletişim Girişimlerinin Sıklığının Değerlendirilmesi	149

İletişim Girişimlerinin İşlevlerinin Değerlendirilmesi	150
İletişimin Karmaşıklığının Değerlendirilmesi	151
Sosyal Etkileşim Becerilerinin Değerlendirilmesi	154
Otizm Spektrum Bozukluğunda Söz Döneminde Dil ve İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi	157
İfade Edici Dilde Sözcük Bilgisinin Değerlendirilmesi.....	157
İfade Edici Dilde Morfoloji ve Sentaksın Değerlendirilmesi.....	157
Dili Anlamanın Değerlendirilmesi	158
Pragmatik Dil Becerilerinin Değerlendirilmesi	158
Fonolojinin Değerlendirilmesi	160
Otizm Spektrum Bozukluğunda Okuma Becerilerinin Değerlendirilmesi.....	161
Erken Okuryazarlık Becerilerinin Değerlendirilmesi	161
Okuma Becerilerinin Değerlendirilmesi.....	163
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADİS) Öncesi Dil ve İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi	165
Bilişsel Kapasitenin Değerlendirilmesi.....	165
Dil Kapasitesinin Değerlendirilmesi.....	166
Özet	166
Kaynaklar.....	167

7. BÖLÜM OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU VE SÖZEL DAVRANIŞ YAKLAŞIMI

Giriş.....	172
Sözel Davranış	173
Talep Etme.....	175
Sözel Taklide Dayalı Tepki	178
Sözel Olmayan Uyarana Tepki.....	180
Sözel Uyarana Tepki.....	181
Metne Dayalı Tepki	182
Transkripsiyon	183
Otoklitik	184
Uyarın Denklığı ve Türetilmiş İlişkisel Tepkide Bulunma	184
Önemli Noktalar.....	187
Özet	187
Kaynaklar.....	189

8. BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERE YAPILANDIRILMIŞ YÖNTEMLERLE DİL BECERİLERİNİN KAZANDIRILMASI

Giriş.....	192
Ayrık Denemelerle Öğretim.....	196
Ayrık Denemelerle Öğretim Bileşenleri.....	197
Hedef Uyarın / Yönerge / Ayrırt Edici Uyarın.....	198
İpucu.....	198
Öğrenci Tepkisi.....	199
Sonuç Sunma.....	199
Denemeler Arası Süre ve Kayıt Tutma.....	200
Ayrık Denemelerle Öğretimde Değerlendirme.....	201
Ayrık Denemelerle Öğretimde Dikkat Edilmesi Gereken Noktalar.....	203
Ayrırt Etme Becerisinin Öğretilmesi.....	204
TEACCH (Treatment and Education of Autistic and Related Communication Handicapped Children) Modeli ile Dil Öğretimi.....	208
TEACCH Uygulamasının Bileşenleri.....	209
TEACCH Uygulaması ile Dil Becerilerinin Kazandırılması.....	211
Bireyselleştirme.....	211
Yönlendirici Destek / Çatı Oluşturma.....	211
Söz Öncesi İletişim Becerilerine Temel Oluşturma.....	212
Açık İletişim Davranışları.....	213
Belirli Sözcükleri ya da Yapıları Öğretme.....	213
İletişimi Uyarıcı Bir Çevre.....	213
Anlamlı Doğal İletişim.....	214
Sözel Dil Kullanamayan ya da Düşük Düzeyde Sözel Dil Kullanabilen Çocuklar İçin Çalışılabilecek İletişim Becerileri.....	215
Sözel Dil Kullanan ya da Düşük Düzeyde Sözel Dil Kullanabilen Çocuklar İçin Çalışılabilecek İletişim Becerileri.....	218
Özet.....	220
Kaynaklar.....	220

9. BÖLÜM

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN BİREYLERE DOĞAL DİL ÖĞRETİM YAKLAŞIMLARI İLE DİL BECERİLERİNİN KAZANDIRILMASI

Giriş.....	224
Otizm Spektrum Bozukluğunda Dil Becerilerini Destekleyici Yaklaşımlar	225
Doğal Dil Öğretim Yaklaşımları.....	228
Tarihsel Süreç.....	228
Doğal Öğretim: Tanım, Temel Amaç ve Özellikleri	229
Doğal Dil Öğretim Uygulamaları.....	232
Fırsat Öğretimi.....	235
Etkinlik Temelli Öğretim	235
Temel Tepki Öğretimi	236
Aile Uygulamalı Doğal Öğretim Dil Müdahaleleri.....	238
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Ebeveynleri İçin Hanen Programı	239
Ebeveynleri İletişim Öğretmeni Olarak Geliştirmek Projesi-Project Impact	240
Aile Uygulamalı İletişim Stratejileri Programı (PiCS)	240
Doğal Bağlama Dayalı Dil Öğretimi (Milieu Öğretimi)	242
Doğal Bağlama Dayalı Dil Öğretimi (Miliue Öğretimi) Stratejileri	242
Yanıt Beklemeden Model Olma.....	245
Sözcük Bombardımanı	246
Paralel Konuşma	247
Kendi Kendine Konuşma	247
Seçenek Sunma	248
Sözcük Ekleme ile Genişletme.....	249
Düzeltilme/Yer Değiştirme Yapılarak Genişletme	250
Talep Etme-Model Olma	251
Doğru Sorular Sorma.....	252
Bekleme Süreli Öğretim	253
Fırsat Öğretimi.....	254
Çevresel Düzenleme Stratejileri	255
Az Miktarda veya Sınırlı Oranda Verme.....	256
Eksik Bırakma.....	256
Şaşırtıcı/Beklenmedik Durumlar Yaratma	257
Özet	257
Kaynaklar.....	258

10. BÖLÜM

ALTERNATİF VE DESTEKLEYİCİ İLETİŞİM SİSTEMLERİ (ADİS)

Giriş	262
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri (ADİS)	263
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinden Kimler Faydalanabilir?	263
Yardımsız Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri	265
Yardımlı Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri.....	266
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Bileşenleri	273
Ekran Özellikleri.....	274
Mesaj Seçme	277
Mesaj Çıktısı.....	279
Mesaj Yönetimi	280
Hız Arttırma Teknikleri.....	281
Özet	282
Kaynaklar	283

11. BÖLÜM

ALTERNATİF VE DESTEKLEYİCİ İLETİŞİM SİSTEMLERİNİN OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÇOCUKLARLA KULLANIMI

Giriş.....	286
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarla Kullanımı	287
Otizm Spektrum Bozukluğunda Dil, Konuşma ve İletişim Özellikleri	287
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Kullanımıyla İlgili Yanılgılar	289
Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklar İçin Uygun Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Kullanımına Karar Verirken Dikkat Edilmesi Gerekenler.....	291
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemleri Kullanımı İçin Değerlendirme.....	292
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Seçimi.....	295
Çok Modlu İletişim	296
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Hedeflerinin Belirlenmesi	297
Erken Müdahale Programı Kapsamında Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Kullanımı	298
Alternatif ve Destekleyici İletişim Sistemlerinin Öğretiminde İzlenebilecek Kanıta Dayalı Yöntemler	299
Doğal Öğretim	299

Davranışsal Yöntemler	303
Etkinlik.....	305
Özet	306
Kaynaklar	307
Editör ve Yazarlar Hakkında	311

1. BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR: İLETİŞİM, DİL VE KONUŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Eren BALO - Anadolu Üniversitesi

ORCID No: 0000-0002-4215-0192

Anahtar Kavramlar: İletişim, dil, konuşma, dilin bileşenleri, konuşmanın bileşenleri

Amaçlar

Bu bölümün sonunda;

- İletişim, dil ve konuşma kavramlarını tanımlayabilecek,
- İletişim, dil ve konuşma kavramlarının farklarını açıklayabilecek,
- Dilin bileşenlerini anlatabilecek,
- Konuşmanın bileşenlerini sıralayabileceksiniz.

İçindekiler

Giriş

İletişim

Dil

Dilin Özellikleri

Dilin Bileşenleri

Biçim

İçerik

Kullanım

Konuşma

Konuşmanın Bileşenleri

Solunum

Sesleme

Sesletim

Rezonans

Prozodi

Özet

Kaynaklar